

A gondolatok terjedésének nyílt és rejtett útjai

Emlékkonferencia Penke Olga tiszteletére

Szeged, 2026. május 21–22. (csütörtök–péntek)

Centre Universitaire Francophone (6720, Dugonics tér 2.)

Szervezők

Aradi Csenge aradi.csenge.eszter@szte.hu

Gausz Ildikó kaman-gausz.ildiko@szte.hu

Kovács Katalin kovacsk@lit.u-szeged.hu

Szász Géza szasz@primus.arts.u-szeged.hu

Székesi Dóra szekesi.d@gmail.com

SZTE BTK Magyar-Francia Felvilágosodás Kutatóközpont

SZTE MFFK

EST 2014

Támogatók

Francia Tanszék
Szegedi Tudományegyetem

**CENTRE UNIVERSITAIRE
FRANCOPHONE**
UNIVERSITÉ DE SZEGED

PROGRAM

2026. május 21. (csütörtök)

Centre Universitaire Francophone (CUF)
6720 Szeged, Dugonics tér 2.

9h00–9h05: Megnyitó – Jérémy Floutier (CUF)

9h05–9h15: Szász Géza: Penke Olga (1946–2022)

1. szekció: Voltaire – Elnök: Kovács Katalin

9h15–9h35: Penke Botond – Szász Géza – Székési Dóra: „*A Magyar Voltaire*”

9h35–9h55: Tóth Ferenc: *Magyar Voltaire francia földön*

9h55–10h15: Albert Sándor: *Voltaire, Konfuciusz tisztelője*

10h15–10h35: Gausz Ildikó: *Didaktikus költészet és filozófiai elbeszélés Voltaire műveiben: irodalmi forma és filozófiai tartalom*

10h35–10h45: *vita*

10h45–11h00: *szünet*

2. szekció: Zolnai Béla – Elnök: Csabai Tamás

11h00–11h20: Tüskés Gábor: *Teozófia és irodalom – Zolnai Béla Garázda Péter vallomási című regényének életrajzi háttéréhez*

11h20–11h40: Tüskés Anna: *Balzac Les Marana című novellája három fordításának (Zolnai Béla, Bókay János és Szávai Nándor) elemzése és összevetése*

11h40–12h00: Aradi Csenge: *A nyelvi döntések érzelmi vonatkozásai Zolnai Béla Naplóiban*

12h00–12h15: *vita*

12h15–13h45: *ebédszünet*

3. szekció: Francia témák, nemzetek, műfajok a XVIII. században – Elnök: Szász Géza

13h45–14h05: Cseppentő István: *Nemzetkarakterológia a XVIII. sz-i francia elbeszélésekben*

14h05–14h25: Bodóné Hofecker Zsuzsanna: *A Francia Enciklopédia természetképe és természete*

14h25–14h45: Szabó-Gajmer Bernadett: *Tudomány és fikció között: Bernardin de Saint-Pierre mauritiusi tapasztalatainak irodalmi hasznosítása*

14h45–15h05: Orbázi Melinda: *Kaland, történet, memoár: Lesage címválasztásainak és előszavainak műfajtörténeti jelentősége*

15h05–15h20: *vita*

15h20–15h35: *szünet*

4. szekció: Olvasatok, (újra)értelmezések – Elnök: Fogarasi György

15h35–15h55: Gyimesi Tímea: *Az első Deleuze (1947): Diderot, Rousseau és a kifejezés gondolatának születése*

15h55–16h15: Kovács Katalin: *A nyugtalanság nyelvi kifejezőeszközei Rousseau A Magányos sétáló álmodozásai című művében*

16h15–16h35: Bódi Katalin: *Didaxis, természetrajz és szerelem: a Paul et Virginie olvasási lehetőségei*

16h35–16h55: Iván-Szür Zsófia: *Chardin csendéletfestészete új megvilágításban*

16h55–17h10: *vita*

17h10–17h20: *szünet*

17h20–18h00: *A Kutatóközpont éves ülése*

18h00–: fakultatív borozás (május 21–31: 29. Szegedi borfesztivál)

PROGRAM

2026. május 22. (péntek)

Centre Universitaire Francophone (CUF)

6720 Szeged, Dugonics tér 2.

5. szekció: A francia irodalom magyar olvasói – Elnök: Csernus Sándor

9h00–9h20: Kaló Krisztina: *A felvilágosodás társadalmi reform- és igazságosság-eszméi francia és magyar levélregényekben*

9h20–9h40: Tóth Kálmán: *Jean-Pierre Claris de Florian novelláinak interkulturális kontextusai ifjabb Kis János magyar fordításának tükrében*

9h40–10h00: Lengyel Réka: *Madame de Genlis magyar olvasói*

10h00–10h20: *vita*

10h20–10h35: *szünet*

6. szekció: XVIII. századi filozófia – Elnök: Aradi Csenge

10h35–10h55: Simon József: *Az elit érzelmei és a természetjog dilemmája a Bessenyei György Társaságában (1777)*

10h55–11h15: Pavlovits Tamás: *A figyelem problémája Condillac gondolkodásában*

11h15–11h35: Schmal Dániel: *Érzékelés a tapasztalati világ peremén. A nem sztenderd észlelési állapotok problémája a XVIII. században*

11h35–11h55: *vita*

11h55–14h00: *ebédszünet*

7. szekció: XVIII. századi magyar irodalom – Elnök: Balázs Péter

14h00–14h20: Hász-Fehér Katalin: *A líra helye Bessenyei György műfaji kísérleteiben*

14h20–14h40: Béres Norbert: *Dugonics András áltörténelmi „univerzuma”*

14h40–15h00: Granasztói Olga: *A francia könyvek tündöklése és bukása. Észrevételek a XVIII. századi francia könyvgyűjtemények kutatásának aktuális helyzetéhez*

15h00–15h20: Hursán Szabolcs: *Kulturális hatások és erővonalak a Batthyány család hercegi ágának XVIII. századi művelődésében*

15h20–15h35: *vita*

15h35–15h50: *szünet*

8. szekció: Változatok a recepcióra – Elnök: Tüskés Anna

15h50–16h10: Papp Sándor: *II. Rákóczi Ferenc Vallomásainak török képe és a realitás*

16h10–16h30: Csernus Sándor: *Gyanús dolgok jóhiszemű továbbadása – megjegyzések Voltaire történeti-kritikai gondolkodásához*

16h30–16h50: Fenyvesiné Prohászka Erzsébet: *Közvetlen hatások és rejtett örökségek: a francia felvilágosodás magyarországi jelenléte*

16h50–17h10: Rausch-Molnár Luca és Varga Éva Katalin: *Nyelv és irodalom a tudomány szolgálatában: a XVIII. századi franciaországi sebészet térhódítása a magyar orvoslásban*

17h10–17h30: Ádám Anikó: *Folytonosság és törés: Chateaubriand – a felvilágosodás gyermeke, a romantika atyja*

17h30–17h40: *vita*

17h40–18h00: *zárszó*

Quelques Révolutions dans l'Inde
et sur la mort du Comte de Lalli.

Article premier

Tableau historique du Commerce
de l'Inde.

*Ampiger extremos curris, mercator ad Indos,
per mare, pauperiem fugias per taxa per ignes
Hor. Epist. Lib. I.*

Dès que l'Inde fut un peu connue
des barbares de l'Occident, et du Nord, elle
fut l'objet de leur cupidité, et le fut enco-
re davantage, quand ces barbares, devenus
polices et industrieux, se firent de nouve-
aux besoins.

On sait assez qu'à peine on eut passé
les mers qui entourent le midi, et l'Orient
de l'Afrique, on combattit vingt peuples
de l'Inde, dont auparavant on ignorait

ABSZTRAKTOK

Penke Botond – Szász Géza – Székesi Dóra

„A Magyar Voltaire”

A francia felvilágosodás magyarországi recepciójának feltárásához megkerülhetetlen a legjelentősebb szerzők korabeli fogadtatásának bemutatása, értékelése, akár önálló kötetek keretében. Jóllehet elszórt tanulmányokban, sajtótermékek elemzésében számos részeredmény felbukkant, a kor legnépszerűbb szerzője, Voltaire magyarországi visszhangjának átfogó, egységes módszertan szerint megvalósított bemutatása egészen a XXI. század elejéig váratott magára. Évtizedek óta folytatott kutatásainak eredményeit Penke Olga a 2010-es években kezdte átdolgozni, monográfiába szervezni. Az „A Magyar Voltaire” nevet kapó monográfia hosszú éveken át csiszolt, javított, kiegészített anyag, amely a XVIII. századi magyar fordítások alapján mutatja be Voltaire prózai műveinek honi recepcióját, Penke Olga fájdalmasan korai távozása miatt nem kerülhetett a minden szerző által áhított végleges fázisba. A hagyaték részeként fennmaradt, jelentős részében véglegesnek jelzett kézirat-elemek azonban lehetővé teszik egyrészt a tervezett könyv rekonstrukcióját, másrészt a XVIII. század második feléből ránk maradt jellegzetes fordítói kísérletek értelmezését, a fordítások és a Voltaire iránti érdeklődés minden eddiginél árnyaltabb percepciójának megismerését, miközben betekintést nyújtanak a recepciókutatás és a fordítástörténet műhelytitkaiba, a francia-magyar irodalmi kapcsolatok elkötelezett kutatójának munkamódszereibe.

Előadásunkban a könyv szerkezetét és a könyv összeállítása közben felmerült kihívásokat szeretnénk bemutatni.

Tóth Ferenc

Magyar Voltaire francia földön

A tervezett előadásban a neves filozófus két franciaországi magyar származású emlékiró – Ladislas Valentin Esterhazy és François de Tott – életében és műveiben tetten érhető hatásait szeretném bemutatni. Kutatásaim tárgyát alapvetően a két memoár képezi, a *Mémoires du comte Valentin Esterhazy* (Paris, 1905) és a *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares* (Amsterdam, 1784), amelyek elemzése alapján szeretném kiemelni a felvilágosodás legismertebb írójának hatásaira rámutatni. A két szerző sokat merített Voltaire munkásságából, elsősorban eszmei és stílusbeli hatásokat lehet azonosítani a műveikben, de személyes kapcsolatokról és levélváltásról is maradtak fent adatok. Az előadásban szeretnék bemutatni néhány konkrét példát a szerzők műveinek részletein keresztül, illetve ezekkel kapcsolatos levéltári és könyvészeti kutatásaim eredményeit is szeretném megosztani a hallgatósággal. Az előadás konklúziójában szeretnék rámutatni a két szerző kultúraközvetítő és irodalmi újító jelentőségére is.

Albert Sándor

Voltaire, Konfuciusz tisztelője

Franciaország a XVIII. században egyre fokozódó érdeklődéssel tekint a keleti kultúrák, vallások, filozófiák (elsősorban Kína) felé. Olyan írók műveiben jelennek meg különböző, Kínával kapcsolatos utalások, mint Rousseau, Voltaire, Diderot vagy Montesquieu. Ezek az írók két nagy csoportba sorolhatók: az egyikbe tartozók (fő képviselőjük Voltaire) őszinte tiszteletüket és mély csodálatukat fejezik ki a kínai irodalom és filozófia iránt, a másik csoport tagjai (élükön Montesquieu-vel) élesen bírálják és lenézik az egész Távols-Keletet. Mivel sem Voltaire, sem Montesquieu nem járt személyesen Kínában, saját Kína-képüket a misszionáriusok beszámolóí alapján alakították ki, egymástól jelentősen eltérő forrásokra támaszkodva.

Előadásunkban Voltaire Konfuciusz tanításaival kapcsolatos nézeteit mutatjuk be, amelyek rávilágítanak Voltaire ellentmondásos személyiségére is. Olyan elemeket említ pozitívumként Konfuciusz mondásaiban, amelyeket saját hazája vonatkozásában mélységesen elítél és folyamatos bírálat tárgyává tesz.

Gausz Ildikó

Didaktikus költészet és filozófiai elbeszélés Voltaire műveiben: irodalmi forma és filozófiai tartalom

Az előadás Voltaire két eltérő műfajára, a didaktikus költészetre és a filozófiai elbeszélésre összpontosít abból a szempontból, hogy ezek miként teszik lehetővé filozófiai problémák megfogalmazását és közvetítését. A kiindulópontot a didaktikus költészet jelenti, amely a felvilágosodás eszméinek terjesztésére vállalkozik, és a filozófiai gondolkodást verses értekező formában jeleníti meg. Ugyanakkor e forma sajátosságai – a tömörítés kényszere, a retorikai szervezethez, valamint az általánosító megfogalmazás – bizonyos korlátokat is kijelölnek a filozófiai tartalom kibontásában és árnyalásában.

Ezzel szemben a filozófiai elbeszélés olyan prózai keretet kínál, amely a narrativitás, az epizodikus szerkesztés és az ironia révén rugalmasabb módon teszi lehetővé a gondolatok megjelenítését. Az előadás néhány jellegzetes példa rövid elemzésén keresztül azt vizsgálja, hogy e műfajban a filozófiai tartalom nem elsősorban elvont tételek formájában jelenik meg, hanem konkrét helyzetekhez, eseményekhez és figurákhoz kapcsolódva válik értelmezhetővé.

A vizsgálat az irodalmi forma és a filozófiai tartalom összefüggéseinek értelmezésére vállalkozik. Célja annak bemutatása, hogy az eltérő irodalmi formák nem pusztán közvetítik, hanem alakítják is a filozófiai tartalom szerveződését, és ezzel befolyásolják annak befogadhatóságát és értelmezési lehetőségeit.

Tüskés Gábor

Teozófia és irodalom – Zolnai Béla *Garázda Péter vallomásai* című regényének életrajzi háttéréhez

Penke Olga érdeklődési körébe beletartozott a szegedi romanisztika története is, melynek két világháború közti szakaszában meghatározó szerepet játszott Zolnai Béla. *Garázda Péter vallomásai* című, Szegeden írni kezdett és Kolozsváron folytatott, ám végül befejezetlenül maradt, 2024-ben kritikai kiadásban megjelent önéletrajzi regénye Zolnai tudományos életműve és pályája szempontjából fontos elsősorban, de a XX. századi magyar irodalom egészét nézve sem tekinthető csupán marginális műnek. A regény első részének női főszereplője egy Hilde nevű német lány, akinek megformálásában nem elhanyagolható szerepet játszott egy valóságos személy, Margarete Küster (férjezett nevén Dr. Stickdorn, 1907–1976 után) kapcsolata Zolnaival.

Zolnai kéziratos hagyatékában fennmaradt Margarete Küster összesen 38 levele a regényíróhoz az 1928–1956 közötti időből. A személyes találkozásokon túl a levelek tanúsítják, Hilde regénybeli alakját Zolnai jelentős részben a teozófia mellett elkötelezett lány személyisége és nézetei nyomán, a levelek bizonyos részleteinek felhasználásával mintázta meg. A kutatás során feltártam Margarete Küster személyi dosszióját a Brandenburgisches Landeshauptarchivban, és azonosítottam néhány további levelét Ernst Weißerthez, a német antropozófiai társaság főtitkárához a koblenzi Bundesarchiv állományában.

Az előadás megvizsgálja a Zolnaihoz írt leveleknek a regény szempontjából releváns részét, bemutatja Margarete Küster életrajzának a forrásokból megismert adatait, és kísérletet tesz a regényalak funkcionális értelmezésére. A forrásanyag lehetőséget kínál a valóságos élet és a konstruált valóság regénybeli viszonyának elemzésére, egyben hozzájárul a XX. század első felében virágzó ezoterikus mozgalmak, okkult törekvések és az irodalom közti kapcsolat egy eddig feltáratlan részletének megismeréséhez.

Tüskés Anna

Balzac *Les Marana* című novellája három fordításának (Zolnai Béla, Bókay János és Szávai Nándor) elemzése és összevetése

Honoré de Balzac *Les Marana* című novellája, a *La Comédie humaine* világának meghatározó darabja. Az előadás célja a mű három magyar fordításának – Zolnai Béla eddig kiadatlan, hagyatékában kéziratban fennmaradt, Bókay János 1957-ben kiadott és Szávai Nándor 1986-ban megjelent fordításának – részletes összehasonlása feltárva az eltérő fordítói stratégiákat, értékrendeket és esztétikai elvárásokat. Zolnai fordítása a Balzac-i retorika, a történelmi-kronikás hang és az archaizáló irodalmi normák átmentésére törekszik. Bókay változata retorikailag erősen felfokozott, diszkurzívan dramatizáló prózanyelvet használ, amely a hősiesség, brutalitás és pátoz kiemelésével a romantikus megjelenítés felé tolja az értelmezést. Szávai fordítása modern, tömör, narratív ritmusra építő szöveg, amely az olvasói bevonódás és az élményszerűség irányába tolódik el. A különböző szóválasztások, metaforák, mondatszerkezetek és stiláris megoldások összehasonlítása megmutatja, miként alakul át ugyanaz a narratív és etikai tartalom három eltérő fordítói habitusban: a történelmi

autentikusságra törekvő filológiai pontosságtól a dramatizáló esztétikai átíráson át a modern olvasói percepciót célzó újrafogalmazásig. Az előadás bemutatja, hogy e különbségek miként tükröznek irodalomtörténeti és kultúrtörténeti változásokat, így a fordítások párhuzamos olvasata összetett képet ad a magyar Balzac-recepció alakulásáról. A vizsgálat hozzájárul a XIX. századi francia irodalom hazai befogadástörténetének mélyebb megértéséhez.

Aradi Csenge

A nyelvi döntések érzelmi vonatkozásai Zolnai Béla *Naplóiban*

Előadásomban Zolnai Béla *Naplóinak* (1944–1945; 1945–1948) nyelvi sajátosságait elemzem, különös tekintettel a naplókban használt idegen nyelvek funkcionális disztribúciójára. Közismert, hogy az irodalomtörténeti munkássága mellett nyelvészettel, nyelvésztétikával is aktívan foglalkozó Zolnai poliglott volt, a francia, latin és német mellett számos más európai nyelven is olvasott. A *Naplókban* gyakran magyartól eltérő nyelveken írta le gondolatait, hangulatait és érzelmeit. Arra keresem a választ, hogy megállapítható-e valamilyen tematikus logika Zolnai nyelvi döntései mögött, feltételezhetjük-e, hogy az egyes helyzetekben preferált nyelv használata (például a szerelmi élet döntően franciául való leírása, ahogyan azt Tüskés Anna a kritikai kiadás készítése során megállapította) tudatos döntés eredménye. Kifejezett figyelmet fordítok a hangulatok, érzelmek leírására. Az elemzést digitális szövegbányászati módszerrel (AVOBMAT szoftver) végzem, ami lehetővé teszi a korpuszból kinyert adatok átláthatóbb és ezáltal hatékonyabb osztályozását, értékelését.

Cseppentő István

Nemzetkarakterológia a XVIII. századi francia elbeszélésekben

A XVIII. század élénk érdeklődése az idegen népek iránt nem pusztán tudományos művekben, útleírásokban vagy a jezsuita misszionáriusok beszámolóiban mutatkozik meg, hanem a szűk értelemben vett irodalmi alkotásokban is. Közismertek a „keleti mesék”, melyek az *Ezeregyéjszaka* sikerének nyomán terjednek el a francia irodalomban, s hatásuk egészen a század végéig, sőt azon túl is érezhető, s természetesen színdarabokat, operákat is inspirál. A regényműfajban hasonlóan divatosak a spanyol mintára írt pikareszk regények, majd a század második felében, a szentimentalizmus jegyében születő angol tematikájú regények, illetve a rövidebb „angol történetek”.

Előadásomban a rövid műfaj, azon belül egy érdekes, szintén a XVIII. század második felében megjelenő publikációs forma, a nemzeti karaktereket felvonultató elbeszélésgyűjtemény alapján kívánom elemezni a különböző – európai és távolabbi – népekről közvetített képet. A korpuszba tartozó művek szerzői – Sade, Baculard d'Arnaud, Boufflers, Florian – ismert vagy elfeledett elbeszéléseikben az „angol”, „spanyol”, „perzsa”, „afrikai” stb. történeteket vajon valóban a nemzetkarakterológia ismerveivel ruházzák fel, s ezzel a megismerést szolgálják, vagy a nemzetekre való hivatkozás nem több, mint divatos konvenció, mely pusztán a sztereotípiákat erősíti, egyszerre visszatükrözve és formálva azokat?

Bodóné Hofecker Zsuzsanna

A Francia *Enciklopédia* természetképe és természete

Az *Enciklopédia*, az érett felvilágosodás csúcsteljesítménye ambíciója szerint egyetlen műben kívánta összegyűjteni és rendszerezni az emberi ismeretanyagot, ezáltal a tudás olyan új strukturális fogalmát vezette be, amely nem véletlenül emlékeztet a természetrajzi nomenklatúrákhoz, amelyekbe az élővilágot rendezték be egymástól való különbségeik és hasonlóságaik alapján – a tényleges társulásokban betöltött szerepüket figyelmen kívül hagyva. Az *Enciklopédia* ugyanis éppúgy, ahogy az említett nevezéktanok, a foucault-i értelemben vett klasszikus episztémé terméke. Azonban a rendszer mögött felfedezhető rendszertelenség, amely olyan termékeny, akár egy burjánzó erdő ökoszisztémája, más természetes összefüggéseket rejteget, mint amit az emberi ész ráérőszakol.

Ha csak a természetre vonatkozó gondolatokat firtatjuk, ugyanúgy megtalálható benne a természet mint minden létező metafizikai rendszere; mint a hasznos és káros dolgok végtelenül antropocentrikus, rendszerezésre váró halmaza; mint kiapadhatatlan erőforrás; mint védelemre szoruló, érzékeny ökoszisztéma; mint egyszer vad, máskor szelíd, a társadalmat szórakoztató, unaloműző tárgy; és mint összefüggéseit rejtegető, génuszok megfajtására váró titkos világ. Mindeközben hol ellentétbe, hol párhuzamba kerül az emberivel, a civilizációval, a mesterséggel, az ésszel és a kultúrával. Néhány természetet érintő szócikk ismertetésével előadásomban kísérletet teszek az *Enciklopédia* természetképeinek bemutatásán keresztül a nagy vállalkozás rizomatikus működésének feltárására, és a világról szerzett tudás és a ráció között húzódó feszültség felmutatására.

Szabó-Gajmer Bernadett

Tudomány és fikció között: Bernardin de Saint-Pierre mauritiusi tapasztalatainak irodalmi hasznosítása

Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (1737–1814) francia származású író és természettudós körülbelül három évet töltött Mauritiuson (akkori nevén Île-de-France), ahova a francia kormány mérnökként küldte. Az ott töltött idő nagy hatással volt rá. Részletesen megfigyelte a sziget növény- és állatvilágát, és érzékenyebbé vált a rabszolgaság és a gyarmati igazságtalanságok iránt.

A sziget természeti és társadalmi viszonyai adták az alapot a *Paul és Virginie* című regényéhez, amely először 1788-ban jelent meg. Az előadás fókuszában ez a rendhagyó utazáshasznosítás szerepel, vagyis hogyan lehet egy gyarmati utazás egy szépirodalmi élmény inspirációja. Hogyan válhat egy regény, egy útleírás a szerző személyes életének dokumentumává?

A regényt illetően az előadásban a következő kérdésekre keressük a választ: hogyan kelti fel az érdeklődést az anyaországbeli közönség számára a festői trópusi tájak bemutatása? Hogyan idealizálja az egyszerű természetbeli életet? Miben kritizálja a gyarmati rendszert és a rabszolgaságot? Hogyan ábrázolja a korabeli férfi és nő kapcsolatát?

Orbázi Melinda

Kaland, történet, memoár: Lesage címválasztásainak és előszavainak műfajtörténeti jelentősége

Előadásunk a XVII–XVIII. századi francia regénnyel kapcsolatos kritikai gondolkodás egyik központi dilemmájára fókuszál: hogyan teremti meg a fikció saját hitelességét? A valóság (*vérité*) és valószerűség (*vraisemblance*) viszonyrendszerében a kaland (*aventure*) esztétikai és műfaji szerepe meghatározó jelentőségű. A korszak szótárai és kritikai diskurzusai következetesen különbséget tesznek a „természetes”, hihető kalandok és a „csodás”, valószerűtlen események között, ami alapvetően befolyásolja a regény műfaji tekintélyének alakulását is. Lesage címválasztásai és paratextusai nem csupán a fikció autentikusságának megteremtésére irányuló stratégiákat tárják fel, hanem arra is rávilágítanak, miként formálták a korabeli esztétikai elvárások, műfaji konvenciók és olvasói ízlések az író alkotói döntéseit.

Gyimesi Timea

Az első Deleuze (1947): Diderot, Rousseau és a kifejezés gondolatának születése

Az előadás arra vállalkozik, hogy Gilles Deleuze legelső, 1947-ben megjelent szövegét, a *Bevezetés Diderot Az apáca* című művéhez című írást gondolkodásának formálódásában döntő jelentőségű mozzanatként olvassa újra. Távól attól, hogy pusztán ifjúkori kritikai gyakorlat lenne, ez a Deleuze-szöveg már egy meghatározó filozófiai irányultságot alapoz meg: a reprezentációtól a kifejezés felé, illetve a szubjektumtól az affektusok és relációk felé történő elmozdulást.

Az apáca elemzésében Deleuze Suzanne alakjában a természet és a szabadság egyidejűségét emeli ki. Ez a kettősség sem nem dialektikus, sem nem szintetikus: az intenzitások olyan mezejére utal, ahol a szabadság nem szubjektív szuverenitásként, hanem az erő variációjaként jelenik meg, míg a természet affektív passzivitásként, egy meghíúsított szabadság nosztalgiájaként mutatkozik meg. A mű nem erkölcsi helyzetet ábrázol, hanem olyan expresszív diszpozitívát hoz létre, amelyben létmódok termelődnek. Ez a logika visszhangra talál abban is, ahogyan Deleuze Rousseau-hoz fordul, különösen a zene kapcsán: nem politikai elméletét emeli ki, hanem a zenének mint közvetlen kifejezésnek a felfogását. A dallam a jelentésadás előtt hat, még a fogalmi közvetítés előtt érint meg. Diderot irodalma és Rousseau zenefelfogása így a reprezentáció háttérbe szorításában és az érzéki elsődlegességének hangsúlyozásában találkozik.

Az előadás hipotézise szerint a kifejezésnek ez a gondolata, amely már 1947-ben megjelenik Deleuze szövegében, előkészíti azt, ami később az „érzékelés logikájaként” fogalmazódik meg: a művészet nem a világot reprezentálja, hanem erőket tesz érzékelhetővé. Az első Deleuze Diderot és Rousseau felől történő újraolvasása így lehetővé teszi az immanencia esztétikájának formálódó koherenciáját feltárni.

Kovács Katalin

A nyugalanság nyelvi kifejezőeszközei Rousseau *A Magányos sétáló álmodozásai* című művében

A nyugalanság olyan, elsősorban pszichológiai jellegű vizsgálódások tárgyát képező univerzális kategória, amelyet az irodalmi szövegek szerzői kizárólag a nyelv segítségével képesek kifejezni. Ez a kategória tehát a nyelv felől, pontosabban azon nyelvi eszközök szempontjából is megközelíthető, amelyekhez akkor kénytelenek folyamodni az írók, amikor ezt az egyetemes érzést szavakkal akarják visszaadni.

Az előadás a nyugalanság kifejezésére szolgáló nyelvi eszközöket vizsgálja *A Magányos sétáló álmodozásaiban*. Először a „nyugalanság” szó szövegszerű előfordulásait tanulmányozom az eredeti francia szövegben, majd Rousseau utolsó művének különböző (német, angol és magyar) fordításait tekintem át: górcső alá veszem az egyes fordítók megoldásait, akik anyanyelvük nyelvi eszközeivel próbálták meg visszaadni a nyugalanság meglehetősen széles szemantikai mezőjét. Ezek a vizsgálódások olyan irányvonalat jelölnek ki, amelynek (mégoly felületes) tanulmányozása az összehasonlító traduktográfiai kutatások szempontjából is hasznosnak bizonyulhat. Az előadás második részében poétikai perspektívából elemzem *A Magányos sétáló álmodozásainak* ritmusát. A séták során ugyanis feltárul, „kibontakozik” a szöveg sajátos ritmusa, amely az álmodozás kifürkészhetetlen, kanyargós útjait követi. Az előadásban azt igyekszem bemutatni, hogy az írás folyamata révén hogyan alakulnak át Rousseau „álmodozásai” kreatív tevékenységgé, amelynek eredményeként rendkívül dallamos, poétikus prózai szöveg jön létre. Úgy gondolom, hogy Rousseau utolsó, befejezetlen művének modernitása éppen abban az írói gesztusban rejlik, amelyben a nyugalanság – mint pozitív alkotóerő – jelentős szerepet játszik.

Bódi Katalin

Didaxis, természetrajz és szerelem: a *Paul et Virginie* olvasási lehetőségei

Bernardin de Saint-Pierre *Paul et Virginie* című regénye 1788-ban jelent meg, az irodalomtörténeti emlékezet azonban elsősorban azért tartja számon, mert több jelentős XIX. század közepi francia regényekben (például Balzac, Flaubert vagy Lamartine munkáiban) felbukkan fiatal lányok olvasmányaként, vagyis mindenekelőtt a hatástörténete teszi minimálisan érdekessé. A francia felvilágosodás regényei közül számos darab gyakorolt elementáris hatást a regényműfaj történetére, ugyanakkor ezek közül elsősorban azokat tartjuk ma fontosnak a XIX–XX. század, illetve a jelenkorunk szempontjából, amelyek megelőlegeznek valamit a műfaj modernségbeli és mai jellegzetességeiből akár tematikai, akár poétikai-narratológiai szempontokból. Így kevesebb figyelem irányul azokra a regényekre, köztük a *Paul et Virginie*-re, amelyek a felvilágosodás didaktikus hagyományába tartoznak, hiszen azok kívül maradnak az irodalom modern, autonóm fogalmán. Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogy nyelv és világreprezentáció kapcsolata miként működik a regényben, milyen nyelvi-poétikai eszközök biztosítják a regény évtizedekig erős népszerűségét, illetve hogy a regény szerelemfogalma és nőreprezentációja miért is lehetett meghatározó a regényre irányuló figyelemben. Bernardin de Saint-Pierre regénye számomra amiatt is fontos, mert a szerzője természettudós, botanista, így feltételezhető, hogy a tudós-analitikus tekintet nemcsak a regényben megjelenő egzotikus sziget élővilágára, hanem az ott élő emberekre is irányul. Szándékom nem valamiféle modernné olvasás, hanem éppen a regényvilág idegenségének megmutatása, ami ugyanakkor a késő felvilágosodás olvasói stratégiáit és emberképét is engedi megérteni.

Iván-Szür Zsófia

Chardin csendéletfestészete új megvilágításban

A XVIII. századi francia festészetben a narratív képek nyíltan közvetítik üzenetüket: történeteket mesélnek, allegóriákat bontanak ki és közvetlenül szólítják meg a nézőt. Jean Siméon Chardin csendéletei ezzel szemben látszólag egyszerű tárgyakat – konyhai eszközöket, gyümölcsöket, hétköznapi használati eszközöket – állítanak a középpontba. Előadásom célja egyrészt annak vizsgálata, hogy Chardin művei értelmezhetőek-e a hagyományos szimbolika fogalomrendszerén keresztül, másrészt annak feltárása, miként bontakozik ki bennük egy sajátos, nem allegorikus kommunikációs forma, amely a csendes tárgyakhoz kapcsolódó jelentésrétegekben nyilvánul meg. A jelentésöbblét lehetősége – a tárgyak aurája, a kompozíciók kígyózó ritmusa, a festmények anyagszerűsége – olyan dimenziót hoz létre, amely túlmutat a pusztá ábrázoláson. Chardin csendéletei így nem csupán a látvány rögzítésére szolgálnak, hanem gondolatok és érzések közvetítésének médiumai. A vizsgálat hozzájárulhat annak megértéséhez, miként fogható fel a csendélet a gondolatok terjedésének rejtett útjaként, szemben a narratív festészet nyílt kommunikációjával.

Kaló Krisztina

A felvilágosodás társadalmi reform- és igazságosság-eszméi francia és magyar levélregényekben

A felvilágosodás irodalmi és társadalmi eszméi a XVIII. századi levélregényekben különösen érzékenyen tükröződnek, mivel a műfaj lehetővé teszi az egyéni érzések, erkölcsi dilemmák és társadalmi normák egyidejű bemutatását. Az előadás Graffigny és Kármán József szentimentális levélregényeit vizsgálja abból a szempontból, hogyan jelennek meg bennük a felvilágosodás társadalmi reform- és igazságosság-eszméi. Az elemzés rámutat arra, hogy mindkét szerző műveiben a levélforma nem csupán narratív technika, hanem kritikai eszköz is: lehetővé teszi az olvasó számára, hogy a szereplők belső életén keresztül érezze a társadalmi egyenlőtlenségeket, a nemi szerepek és osztályviszonyok problémáit.

Graffigny regényeiben a szentimentális érzékenység összekapcsolódik a társadalmi felelősségvállalás eszméjével, míg Kármán *Fanni hagyományai* című írása az egyéni erkölcsi reflexiót és a társadalmi normák kritikai vizsgálatát ötvözi. Az előadás kiemeli, hogy a levélregény mint műfaj lehetőséget ad a filozófiai és eszmetörténeti gondolatok finom integrálására: az olvasó nemcsak a szereplők érzelmi világát ismeri meg, hanem közvetve a kor társadalmi és erkölcsi elvárásait is.

A vizsgálat célja, hogy rávilágítson a francia és magyar szentimentális levélregények párhuzamaira, valamint arra, miként közvetítik a felvilágosodás társadalomelméleti és igazságossági eszméit a szentimentális narratíván keresztül, hozzájárulva ezzel a XVIII. századi irodalom és eszmetörténet közötti komplex összefüggések jobb megértéséhez.

Tóth Kálmán

Jean-Pierre Claris de Florian novelláinak interkulturális kontextusai ifjabb Kis János magyar fordításának tükrében

Jean-Pierre Claris de Florian (1755–1794) a francia felvilágosodás irodalmának jeles alkotója, Voltaire rokona, leginkább fabulái révén ismert költő, író, a Francia Akadémia tagja volt. Magyarországi recepciója a XIX. század első felében volt a legerőteljesebb, Cervantes *Don Quijote*-jét az ő francia átdolgozásának magyarítása révén ismerhette meg a magyar közönség. Florian műveinek recepciója jól illeszkedett a magyar felvilágosodás csinosodás-programjához, mivel a „magas irodalom” és a populáris regiszter határmezsgyéjén helyezhetők el, a didaktikus, erkölcsnemesítő szándék művészi burkoltsággal van jelen bennük, és kellően szórakoztatók voltak ahhoz, hogy a kor kevésbé művelt közönsége is szívesen olvassa azokat. Novelláinak teljes magyar fordítása 1840-ben jelent meg Sopronban ifjabb Kis János (1806–1865), a hasonló nevű szuperintendens, író, költő és akadémikus kisebbik fiának tollából. Ezzel műveinek magyarországi recepciója nagyrészt le is zárult, ami leginkább az irodalmi ízlés megváltozására vezethető vissza.

Előadásomban Florian novelláinak műfaj történeti vonatkozásait, a francia eredeti és a magyar fordítás alapján rekonstruálható interkulturális kontextusokat, valamint a prózapoétikai stratégiák átültethetőségének problémáit tekintem át. A tizenhárom novella, melyek mindegyike más néphez vagy földrajzi egységhez (francia, német, spanyol, görög, portugál, perzsa, szicíliai, angol, afrikai, szavojai, indiai, amerikai, olasz) kötődik, egyúttal lehetőséget nyújt a francia felvilágosodás idegenségtapasztalat-toposzainak vizsgálatára is.

Lengyel Réka

Madame de Genlis magyar olvasói

Stéphanie Félicité Ducrest de St-Aubin, ismertebb nevén Madame de Genlis (1746–1830) kora egyik legtermékenyebb írónője volt. Számos műfajban alkotott: készített gyermekeknek szánt tankönyveket, olvasókönyveket, dramatizált több bibliai, világirodalmi elbeszélést gyermekszínjátszók számára, írt novellákat, regényeket, s jelentős emlékirói munkássága is. Könyvei a magyarországi olvasókhöz eredetiben jutottak el, a mai könyvtári katalógusok szerint igen nagy számban. Kazinczy egy 1811-es levelében arról írt, hogy felesége „falja” De Genlis „regéit” (*Nouveaux Contes Moraux*, Párizs, 1802), és említette az író nő lebecsülő véleményét Rousseau-ról és Voltaire-ről. A pesti Hartleben kiadó az 1820-as évek végétől francia nyelven jelentette meg válogatott műveit (*Œuvres choisies de Mme de Genlis*). Egyetlen munkája jelent meg magyarul: *La jeune pénitente* (1807) című regényének fordítását Sebestyén László (1768–1840 k.) készítette el (*A fiatal bűn bánóné, Mad. Genlis után francziából S. L.*, Budapest, Kiss István, 1815). Az előadás középpontjában ez a XIV. században játszódó, a korban több nyelvre lefordított történelmi regény áll, amelynek alapjául Navarrai Margit *Heptaméron*jának egyik elbeszélése szolgált. Elvégzem a fordítás részletes vizsgálatát, és ezt kiegészítem a magyarországi gyűjteményekben található De Genlis-kötetek adataival, kitérve Kazinczynek a francia írókra vonatkozó megállapításaira.

Simon József

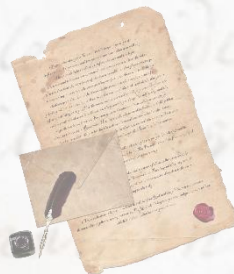
Az elit érzelmei és a természetjog dilemmája a *Bessenyei György Társaságában*
(1777)

Bessenyei György filozófiai teljesítményének máig alapvető értelmezését nyújtotta Bíró Ferenc, aki a XVIII. századi francia spinozizmus által képviselt immanens materializmus-tézis köré szervezve mutatja be a fiatal Bessenyei filozófiai dilemmáit. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy újabb aspektusokkal gazdagítsa e filozófiai dilemmák interpretációját a *Bessenyei György Társasága* (Bécs, 1777) című kiadvány szövegei alapján. Az előadás egyfelől bemutatja, hogy miként húzza meg Bessenyei a felvilágosodás projektjét képviselő *társaság* és a felvilágosítandó *társadalom* közötti határvonalat. Az előadás másfelől arra mutat rá, hogy Bessenyei milyen komolyan számol a korai felvilágosodás *természetjogi koncepciójával*, és hogy milyen problémákkal kellett szembenéznie egy ilyen univerzalisztikus politikaelméletnek akkor, ha egy olyan lételmélet háttére előtt kell megvalósulnia, amely individuális szinten a materializmus irányába tart. A két probléma egymásra vonatkozó implikációinak felvetésén keresztül az előadás a magyar felvilágosodás eszme- és irodalomtörténeti *korszak*-problémájára is reflektál.

Pavlovits Tamás

A figyelem problémája Condillac gondolkodásában

Condillac-ra a filozófiatörténeti hagyomány mint a szenzualizmus megalapítójára szokott hivatkozni. Ez a hivatkozás azonban elfedi azt a tényt, hogy Condillac első műve az *Essai sur l'origine de la connaissance humaine* (1746) még nem mutatja az empirizmus radikalizálásának a jeleit, tehát még nem sorolható a szenzualista gondolkodáshoz. Az is nyilvánvaló, hogy Condillac gondolkodása jelentős eltéréseket mutat az 1746-os *Essai* és az 1754-es *Traité des sensations* között. A szakirodalom megosztott a tekintetben, hogy a két mű közötti különbségek fejlődést vagy egy radikális váltást mutatnak. Előadásomban a figyelem fogalmának változásait vizsgálom Condillac gondolkodásában elsősorban ebben a két műben. A figyelem fogalma központi jelentőségű Condillac empirista ismeretelméletében. Az *Essai* szerint a figyelem az öntudat egy sajátos módosulása. A *Traité* szerint azonban már magát az öntudatot jelenti. Arra a kérdésre keresem a választ, vajon mi indokolja a figyelem fogalmának átértelmezését Condillac gondolkodásában.

Schmal Dániel

Érzékelés a tapasztalati világ peremén A nem sztenderd észlelési állapotok problémája a XVIII. században

A megismerés XVIII. századi elméleteiben széles körben elterjedt jelenséggé rögzíthető a nem sztenderd érzékelési állapotok – szédülés, émelygés, az érzéki defektusok vagy a tematizálatlan testérzetek – iránti kitüntetett érdeklődés. Előadásomban e jelenség hátterét igyekszem megvilágítani, és azt a kérdést vizsgálom, hogy milyen szellemi hatásmechanizmusok révén terjedtek és öröklődtek az ezzel kapcsolatos tipikus példák. Amellett szeretnék érvelni, hogy miközben a felvilágosodás kori eszmetörténet gyakran a sztenderd – vagyis az ész által kontrollálható, „normalizált” – tapasztalatokat tartja szem előtt, a nem sztenderd észlelési állapotok iránti kitüntetett érdeklődés valójában egy nagy jövő előtt álló elmozdulást tesz láthatóvá, amely a tudattalannal kapcsolatos számvetés felé mutat az „ész századában”.

Hász-Fehér Katalin

A líra helye Bessenyei György műfaji kísérleteiben

A cím Penke Olga 2008-as Bessenyei-monográfiájára utal, melyben a felvilágosodás kori szerzőnek elsősorban szépirodalmi prózáját, annak műfajait, változatait tekinti át. A kísérletező Bessenyei általa megrajzolt portréjába azonban jól beilleszthetők a pályája első harmadában keletkezett lírai darabok is. Előadásomban ezekkel a hagyományozódó, de kevésbé elemzett szövegekkel, elsősorban a leíró (?) verseivel foglalkozom (Bécs, 6. Martii 1777. 9 órakor reggel és A Tiszának reggeli gyönyörűsége).

Béres Norbert

Dugonics András áltörténelmi „univerzuma”

Az előadás Dugonics András áltörténelmi „univerzumának” szerkezeti, motivikus és poétikai jegyeit vizsgálja, különös tekintettel *Az arany pereczek* (1790) című regényére. Az *Etelka* sikerét követően a szerző a bevált műfaji, narratív és ideologikus mintákat új történelmi díszletbe – a XVII. századi Erdélybe – helyezve bővítette azt a historizált világot, amelynek alapjait az első – idővel irodalomtörténelmi rangra emelkedő – regényében lefektette. Az előadás mellett érvel, hogy Dugonics önismétlőnek tűnő regényei egyfajta *intratextuális univerzumot* alkotnak, amelyben az önidézés, a kiépített hivatkozás- és utalásrendszer, a motívumvándorlás és a mitikus-történelmi keret együttese hoz létre egy fikatív nemzeti múltat, a szerző elképzelésében modellértékű világot. A szóban forgó művek zömében ugyanis az erkölcsnemesítés ideologikus képzete áll a narratíva középpontjában, azaz Dugonics áltörténelmi – moralizáló példázatokként is olvasható – regényei a *possible worlds*-elmélet szerint (Marie-Laure Ryan) egy lehetséges világot építenek fel, ahol az erkölcsi tisztaság a közösségi (nemzeti) önazonosság mintájává válik. *Az arany pereczek* az első lépések egyike az alternatív nemzeti modellvilág megteremtésében, amelynek a lényegi bővítésében azután olyan szövegek töltenek be központi szerepet, mint az *Etelka Karjelben*, a *Jólánka*, *Etelkának leánya*, a *Cserei, egy honvári herceg*, valamint az *Etelka* további kiadásai, illetve a mitológiát tovább szélesítő *A' gyapjas vitézek* és a *Szittyiai történetek*.

Granasztói Olga

**A francia könyvek tündöklése és bukása.
Észrevételek a XVIII. századi francia könyvgyűjtemények kutatásának aktuális helyzetéhez**

A Magyarország területén számba vehető felvilágosodás-kori francia könyvgyűjteményekről az utóbbi évtizedekben elég sok új adat került elő, noha szisztematikus feltárásukra sajnálatos módon máig nem került sor. A XVIII. század utolsó harmadában alapított magánkönyvtárak zöme gazdag francia könyvállománnyal rendelkezett, amelyek nagyobb része tovább öröklődött a főnemesi családokban egészen a II. világháborúig. Drámai pusztulásuk a háborús időkben szinte elkerülhetetlen volt, ezt követte a megmaradt könyvtártörödékek államosítása, majd közgyűjteményi szétosztásuk. Az utóbbi évtizedekben felgyorsult a francia nyelv és kultúra ismeretének kiszorulása a magyar tudományos és kulturális közegekből. A II. világháború után a városi közkönyvtári gyűjtemények gyarapítása céljából szétosztott régi francia könyvek egyre inkább holt anyaggá, legjobb esetben muzeális tárggyá válnak az egyre porosodó könyvtári könyvespolcokon. Ugyanakkor a fennmaradt gyűjtemények még töredékes formájukban is azt mutatják, hogy egykori gyűjtői szellemi horizontja, könyves műveltsége európai összehasonlítást érdemel. Jó példa erre a bajai Ady Endre városi könyvtár régi gyűjteménye, amelyet találomra választottak ki egykor, hogy több főúri könyvtár maradványát (Barkóczy, Zichy családok és az alcúti József főherceg könyvtárát) elhelyezzék benne. Ugyanakkor ezek beágyazatlansága a város múltjába, a tudományos feltárás helyi feltételeinek hiánya, egyre inkább akadályát képezi annak, hogy számba vehessük őket, és integráljuk a felvilágosodás-kori magyar művelődési viszonyok rekonstruálását célul kitűző kutatásokba.

Hursán Szabolcs

Kulturális hatások és erővonalak a Batthyány család hercegi ágának XVIII. századi művelődésében

A Batthyány család hercegi ágának tagjai több nemzedéken keresztül a XVIII. századi Magyarország kiemelkedő alakjai voltak. Batthyány II. Ádám a törökellenes harcban végvárak visszafoglalásával játszott főszerepet és országbíróként tervezetet készített az ország újrendezésére közvetlenül a Rákóczi-szabadságharc kitörése előtt. Az ő fia, Batthyány Lajos Ernő kancellárként és nádorként is meghatározó szerepet játszott az ország politikai életében. A nádor fia, Batthyány József esztergomi érseként pedig a magyar katolikus egyház első embere volt, valamint az 1790-es években a Habsburg monarchia legfelső politikai tanácsában is számítottak véleményére, ha magyar ügyekről volt szó.

A családtagok jelentős szerepvállalása ellenére nagyon kevésbé ismerjük életüket, és különösen azt, hogy milyen eszmék, minták és elvek határozták meg gondolkodásukat és cselekvésüket. Az egyelőre – elsősorban levelek és könyvkatalógusok révén – feltárt adatok alapján a családi műveltséget illetően felvethető kérdésköröket fogalmazhatunk meg. Milyen álláspontot foglaltak el a jezsuiták és a janzenisták ellentétében? Mennyire voltak vallásilag elkötelezettek, mit jelentett számukra a tolerancia, illetve mennyire érintette meg őket a vallási indifferentizmus? Hogyan viszonyultak a felvilágosodás eszméihez, mit gondoltak a klasszikus filozófiai és irodalmi műveltség fenntarthatóságáról, és mindez hogyan csapódott le a családtagok neveltetésében? Hogyan tett szert mind nagyobb jelentőségre a szépirodalom és milyen mértékű szerepet játszottak az egyes identitásképző erők a Batthyányak felfogásában: melyik volt a jelentősebb: a nemzeti öntudat, vagy az összmonarchikus egység valamiféle tudata?

II. Rákóczi Ferenc *Vallomásainak* török képe és a realitás

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején nagyon széles körű nemzetközi kapcsolati hálót próbált kiépíteni. A külpolitikájának nehezítő tényezője volt, hogy egyetlen európai hatalom sem fogadta el szuverénnek, még XIV. Lajos francia király sem. A trónfosztás kimondása után ugyan elkészült egy szövetségtervezet, amelyet azonban sohasem léptek életbe.

Az egyetlen hatalom, amely valós katonai és politikai támogatást tudott volna nyújtani, az Oszmán Birodalom volt. A hozzá való fordulás azonban felvetette a *Vallomásokban* rendre visszatérő dilemmát, hiszen a kor felfogása szerint a szultánnal szövetségre lépés nem volt méltó egy keresztény uralkodóhoz. (Mint tudjuk, az elmúlt évszázadok bőven mutattak konkrét példákat még a fegyveres együttműködésre is, amiben mindenki előtt Franciaország járt az élen.)

Az Oszmán Birodalommal való kapcsolatában a fejedelem megközelítésének több korszakát különböztethetjük meg: 1) A Felkelés idején eleinte szerződést kívánt kötni a Portával, amelynek 1705-re elkészült egy tervezete. Ezt a tervezetet 1709-ben és 1710-ben is beterveztette a Portán, vagy alacsonyabb szintű hatalmi székhelyeken. 2) A bukáshoz közel már megalázó, komoly területekről való lemondás árán kért katonai segítséget. 3) Az erdélyi fejedelemválasztás után, 1707-től egy éven át követén keresztül kérelmezte az erdélyi fejedelmi címe elismertetését, és a szultáni megerősítés kiadását, eredménytelenül. 4) Az emigráció idején folyamatosan próbált támogatást szerezni a Portától, 1712-től 1718-ig többször felmerül a Portával való katonai együttműködés terve, amelyet mindig elutasítottak. 5) A franciaországi emigrációból a szultán meghívásával megérkezett az Oszmán Birodalom területére. Három meghívólevelet ismerünk, ezek megmutatják, hogy a Porta milyen politikai viszonyt akart Rákóczival kialakítani. 6) A nagyvezír és a szultán környezetében négy előterjesztést készített 1718-ban, amelynek témái visszatérően a vele való szerződés megkötése, amelyre a Porta nem adott egyenes választ. 7) Elkészült egy szerződéstervezete, amelyben összefoglalta azt, hogy milyen okokból és milyen módon jöjjön létre a Magyar Királyság, és az Erdélyi Fejedelemség államszerződése a Portával. Ezt is beadta a Portára, de nem volt eredménye.

A meghívólevelek, a négy Portának szóló felterjesztése és a szerződéstervezet mind török kéziratokban maradt fenn. A *Vallomásokkal* összevetve megállapítható, hogy a fenti szövegek közül csak az előterjesztéseiről ír röviden. A szerződéstervezet elkészültét szintén megemlíti, de érthetően nem beszél a tartalmáról, mert az alaposan más képet mutatna róla, mint amit a *Vallomások* szövege sugall.

Csernus Sándor

„Gyanús dolgok jóhízemű továbbadása” – megjegyzések Voltaire történeti kritikai gondolkodásához

Jean de Joinville Szent Lajos életéről írott műve a francia középkor egyik legismertebb forrása, mely kivételesen fontos szerepet játszik a XIII. századi Francia Királyság és a kereszties hadjáratok történetének tanulmányozásában, korán felkeltette a történetírók figyelmét, hiszen a francia történelem egyik aranykorába enged bepillantást, miközben kivételes portrét rajzol az egyik legnépszerűbb uralkodójáról, aki a francia királyok között az egyetlen szent. A krónika eredeti szövege nem maradt ránk: egy későbbi kéziratos és több, XVI. századtól nyomtatásban kiadott változata van, melyet a kor talán legfontosabb és leghitelesebb történeti

dokumentumának tekintenek. Voltaire maga is elismerően írt Szent Lajos uralkodásáról. Meglepetésnek és szinte „szentségtörésnek” számított viszont, amikor a forrás egyes állításainak történeti hitelességét a XX. század végére kezdték megkérdőjelezni. Pedig a *De Saint-Louis* vonatkozó szövegrészeit újra olvasva láthatjuk, hogy ezt már – a józan kritikai gondolkodás jegyében – maga Voltaire is megtette. (Voltaire 23, 58. fejj. 125 b)

Fenyvesiné Prohászka Erzsébet

Közvetlen hatások és rejtett örökségek: a francia felvilágosodás magyarországi jelenléte

A XVIII. század végének magyar irodalma és művészeti gondolkodása a francia felvilágosodás szellemi hatásaival folytatott folyamatos párbeszédben alakult. Voltaire történetfilozófiai, Rousseau antropológiai és Diderot esztétikai gondolatai különböző módokon és eltérő intenzitással szüremlettek be a magyar kulturális életbe, formálva az irodalmi nyelvet, az ízlésről és a művészet céljáról való gondolkodást. Az előadás azt vizsgálja, miként jöttek létre e hatások „nyílt” és „rejtett” útvonalai a fordítások közvetítése révén, s hogyan alakították át a francia gondolatokat a magyar felvilágosodás írói, különösen Bessenyei, Kazinczy és Csokonai.

A téma szorosan kapcsolódik Penke Olga kutatásaihoz, aki úttörő módon tárta fel a francia felvilágosodás magyar recepcióját és a francia-magyar kulturális kapcsolatok alakulását. Munkái megmutatták, hogy a gondolatok terjedése nem pusztán fordítások és hivatkozások láncolataként, hanem finom eszmetörténeti áttételek, adaptációk és hiányok révén valósult meg. Az előadás e kutatói örökség nyomán arra keresi a választ, hogyan vált a francia felvilágosodás eszmevilága – látható és rejtett módon – a magyar irodalmi modernitás egyik meghatározó inspirációs forrásává.

Rausch-Molnár Luca és Varga Éva Katalin

Nyelv és irodalom a tudomány szolgálatában: a XVIII. századi franciaországi sebészet térhódítása a magyar orvoslásban

A felvilágosodás kora számtalan változást hozott az európai ember életébe. Ez a kijelentés szinte közhelynek tűnik, azonban az orvostudomány fejlődése – és a tudás terjesztése – nemcsak megváltoztatta, hanem meg is mentette emberek ezreinek életét. Előadásunkban a XVIII. és XIX. századi magyar sebészet történetének nyomába eredünk. Arra keressük a választ, hogyan tört be a kézműves mesterségből egyetemi képzéssé előlépő sebészet nyelvébe a Habsburg uralom alatt álló Magyarországon a német és a latin nyelv mellé a francia. Mintegy száz évet átölelő kutatásunk visszanyúlik az előzményekig: 1742-ig, amely évben megjelenik Miskóczy Ferenc *Manuale chirurgicum* című Norr Erhard fordítása, és 1748-ig, amikor XV. Lajos megalapítja a Királyi Sebészeti Akadémiát (*Académie royale de Chirurgie*) – amely 1783-ban egy magyar orvost, Benkő Sámuel is tagjai közé fogadja. Az *Enciklopédia* sebészetről szóló szócikkein, illetve akadémiai feljegyzéseken (*Mémoires de l'Académie royale de chirurgie*) keresztül elsősorban Bugát Pál Chelius-fordításában (*Sebésztség*, 1836) és az Orvosi Tár című folyóiratban (1831–1847) figyeljük meg a tudástranszfer útvonalát és sebességét. Ezt nemcsak kulcsfogalmak nyomon követésének segítségével tesszük (pl.: *touriquet*, *compresse*, *gastrographie*), hanem a magyar nyelvű – és magyarra fordított, német nyelvű – szövegekben szereplő, XVIII. századi, francia orvosi irodalomra való hivatkozások vizsgálatával.

Ádám Anikó

Folytonosság és törés: Chateaubriand – a felvilágosodás gyermeke, a romantika atyja

Az előadás a XVIII. és XIX. század fordulóján végbemenő szemléletbeli átalakulások vizsgálatára vállalkozik François-René de Chateaubriand korai műveinek elemzésén keresztül. A témaválasztással Penke Olgára emlékezem, aki a hasonló témájú doktori disszertációm témavezetője volt.

Az előadás kiindulópontja, hogy Chateaubriand gondolkodása szervesen kapcsolódik a felvilágosodás hagyományához, ugyanakkor ennek a hagyománynak az újraértelmezése során jelentős elmozdulások figyelhetők meg. Az előadás rámutat arra, hogy a szerző értelmezései mind klasszikus elődeinek, mind felvilágosodáskori mestereinek szövegeihez képest sajátos módosulásokat mutatnak, amelyek nem pusztán következtetések, hanem egy belső logika mentén szerveződnek.

A vizsgálat külön figyelmet fordít a gondolkodásban megjelenő ellentmondások szerepére, valamint arra a tendenciára, amely a múlt értelmezésében koherens rendszerek konstruálására irányul; amellet érvel, hogy ezek a belső feszültségek produktív elemként értelmezhetők, amelyek hozzájárulnak az új esztétikai és filozófiai paradigmák kialakulásához. Ezt a megközelítést példázza a Jean-Jacques Rousseau és Chateaubriand természetfelfogása közötti viszony elemzése is.

Célunk annak bemutatása, hogy a felvilágosodás és a romantika közötti átmenet nem egyszerű törésként, hanem komplex, részben folyamatként, részben paradigmaváltásként ragadható meg.

Fragmens sur

Quelques Revolutions dans l'inde
et sur la mort du Comte de Lalli.

Article premier

Tableau historique du Commerce
de l'inde.

*Impiger extremos curris, mercator ad Indos,
per mare, pauperiem fugias per litora, per ignes
Hor. Epist. Lib. I.*

Dès que l'inde fut un peu connue
des barbares de l'occident, et du Nord, elle
fut l'objet de leur cupidité, et le fut enco-
re davantage, quand ces barbares, devenus
polices et industriels, se firent de nouve-
aux besoins.

SZTE MFFK
EST 2014

Kiadja: SZTE BTK Magyar-Francia Felvilágosodás Kutatóközpont

Készült: 50 példányban

On sait assez que, lorsque l'on eut passé
les mers qui en séparent l'inde, et l'orient
de l'Afrique, on combattit vingt peuples
de l'inde, dont auparavant on ignorait